

TRICEPS

Szent vagy Szörnyeteg?

Hermann Nitsch (1938–2022) titokzatos élete

Ha megérteni vagy elemezni próbáljuk Nitsch művészetét és személyiségét, rögtön sziklába ütközünk: kiderül az ítélkezés lehetetlensége, a festészet/színház elhanyagolhatósága és az alternatívság bizonytalansága. Nézzünk, mint a moziban. Azután leszögezhetjük, hogy minden kísérleti alkotás alapja: a *kozmiusság*, a *rotáció*, a *karizma*, a *véletlen pillantás a jövőbe* és a *szertartás*. Akinél mind az öt feltétel létezett: Leonardo, Kazimir Malevics, Antonin Artaud, Marcel Duchamp – és Hermann Nitsch, nyakig a belekben.

1938-ban született Bécsben. Alig húszévesen radikálisan szakított a tradicionális táblafestéssel, a keretbe zárt képpel és a leképzéssel. Tanult az absztrakt expresszionizmustól és a happeningtől: kompromisszummentes „akciókba” integrálta a „reális világba” kiszabadított látványt. „*Aki képet vesz tőlem, a színházamból vesz egy darabot*” – nyilatkozta később. Nem volt egyedül: durván és váratlanul megjelentek szellemi társai, a bécsi akcionisták (Günter Brus, Rudolf Schwarzkogler, Otto Muehl), akikkel 1962–68 között sokkolták országukat és a világot.

Orgia Misztérium Színháza (1957–98) és a hatnapos játékok a „kereszténység hagyományainak eredetével és értelmezéseivel” foglalkoznak. Vegyíti a rítus, az ünnep pogány fogalmait; katolikus nyelvet használ; szereplőinek eksztázist és átélést biztosít, nézőinek pedig az *érzéki* minden eddiginél erősebb jelenlétét. A vér, a belsőségek éppúgy részei, mint a kereszt, a fehér ruha vagy a mezítelen emberi test. Szilárd vázú akció. Döbbenet, precizitás. Kimondhatatlan rettenetek és kimondhatatlan áhítatok. Vér és arany, mint Adynál.

Egy festő, aki levadássza az embereknek az *állatot*: szörnyet, istenállatot, Mithrász bikáját, sárkányt, totemállatot. Két kézzel, mintha kenyeret dagasztana, vājkal zsigereiben és húsában, megadja, amit senki sem kér, de mindenkinek kijár. Közben vörös vérrrel és bűnös arannyal szennyezi be az ingét. Élethosszig tartó misszióját így is lehet értelmezni. Nem könnyű ezt elfogadni, mert szembesít bennünket talmi létünk véges ürességével, amit csak a komoly hit és öröm tölthet be. Vagy az sem. Lehet ez egy excentrikus művész sajátos, önző fikciója, fantazmagóriája. Első budapesti kiállítása 1999-ben a Kiscelli Múzeumban országos botrányt okozott. A hatnapos játék reliktumait – vérrrel, akrilfestékkel fröcskölt ingek, stólák, szertartási

Fotó: Heinz Cibulka

ruhák - mutatta be, de a magyar művészettörténet konzervatív része és a közizlés *sátánt* kiáltott. Isten-telen, szentséggyalázó, romlott! Akkor akár Csontváry és József Attila is jöhetett volna. Előbb a katolikus egyház, majd - miután Semjén Zsolt, a kulturális minisztérium egyházügyi helyettes államtitkára a kiállítás betiltását követelte - más egyházak és szervezetek is tiltakoztak ellene. A múzeum vezetése, Fitz Péterrel az élen és az intézményfenntartó fővárosi önkormányzat törvényes indokot nem látva a bezárásra, nem engedett a nyomásnak. Megmentették a magyar szabadgondolkodás becsületét...

„a létszokrális festészet / célja a művészet / következetes szakralizálása / ezzel pedig a lét / mély-reható átszellemítése / általa / az ember a lét tiszta / papjává léssen...” - írta 1960-as *Kiáltványában*.

Komoly ember volt, komoly művész, Isten embere. Misztérium Színházában a világ legmélyebb Ünnepét akarta megrendezni: „az életÜNNEP liturgikus megvalósítását”. Tizenhárom vezérmotívumra építette a cselekményt: átváltozás, úrvacsora – olajfák hegye – megfeszítés – Dionüszosz feláldozása, szétszaggatása – Orpheusz kivégzése – a vadkan által széttépett Adonisz – Ízisz és Ozirisz – Attisz és Agdisztisz – Oidipusz megvakítása – rituális kasztráció – állatáldozat (emberáldozat helyett) – totem-lakoma – alapexcesszus (a bárány szétszaggatása). Az Áldozat és Feltámadás történetei ezek, pogány és keresztény időkből. Nehezen befogadható élmények, emlékek. Felfordul az ember gyomra tőlük, pedig csak nem akar, nem szeretne tudni róluk.

Szerette a savas-könnyű, savanyú fehérbort, az újbort, az almabort. Prinzersdorf, ahol 1971-től haláláig élt, apró falvacska Alsó-Ausztria északkeleti peremén, a legnagyobb osztrák borvidék. Sokat ivott, és ezt nem tagadta. Talán magyar volt. Misztérium Színházában is kiemelt helyet kapott a bor = vér szimbólum. Az utolsó vacsorán, az Eucharisztia megalapításakor, Jézus kenyeret és bort vett kezébe. „...és vevén a poharat és hálákat adván, adá azoknak, ezt mondván: *Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, az újszövetségnek vére, amely sokakért kionttatik bűnöknek bocsánatára.*” (Máté 26, 27-28.) Hermann lehetett volna Krisztus történetének egyik apokrifírója.

A Misztérium Színház multimediális (rituális body art, akciófestészet, élőzene), csoportos performanszai is prinzensdorfi kastélya falai között, a környező szőlőskertekben, mezőkön és pincesorokon játszódtak. Nemzetközi társaság gyűlt össze egy-egy játékra: Nitsch tanítványai Frankfurtból és a salzburgi nyári akadémiáról, osztrák művészek és művészetbarátok, performanszművészek a világ minden szegletéből. Adamik Lajos műfordító és esztéta az egyetlen magyar, aki személyesen is részt vett az egyik utolsó hatnapos játékban. *Nem világosodtam meg, csak megváltoztam* – mondta. Ő adta közre Nitsch válogatott műveit magyarul (OMSZ, Metronóm Kiadó, Budapest, 2004), és szervezte meg második kiállítását (Galeria White, Pest, 2008).

Miért *kozmikus*? Az akciók sorozatának végtelen mozgása *nyugalmi* állapotot hoz létre, a tér/időben vibráló artefaktum anyagtalan testét, amely a lehetséges jövőben materializálódik. Hol a *rotáció*? Ami szakadatlanul önmaga körül forogtja a világot, az mindig más lesz, mint más. És a *karizma*? Az akció-festmény, amit rendez-fest, benne teljesen kész, katonán mozdulatlanságban vár, így szabadulhat meg tőle a művész. Ez a megszabadulás a karizma rettenthetetlen tevékenysége. *Véletlen pillantás a jövőbe?* „A tartományban, ahol nem uralkodik az Idő és a Tér” (Duchamp) dől el a Jövő. A *szertartást* már ismerjük.

Életműve hihetetlen bőségű: egyéni kiállításainak száma közel félezer (1960–2004), 115 testakció/OMSZ (1962–82), 46 festőakció (1960–2003), 12 koncert (1990–2003), 38 tételes diszkográfia (1974–98), 31 film (1962–88). Csoportos kiállítások, művei közgyűjteményekben, nemzetközi publicisztikája szinte követhetetlen.

Nem szent, ahhoz túl emberi. Nem szörnyeteg, ahhoz túl szent. Vagy mindkettő, egyszerre, ugyanakkor. 83 éves volt. Fejezzük be sorstársunk, Hermann halotti méltatását Nietzsche szavaival: *Im-igyen szóla Nitsch...*